

Шейна А.М.

здобувач,

Львівський державний університет внутрішніх справ

ДЕМОКРАТІЯ ЯК ОНТОЛОГІЧНА ОСНОВА ПРИНЦИПУ ДЕМОКРАТИЗМУ У ПРАВІ

На сучасному етапі розвитку суспільства, демократія претендує бути домінуючою формою державного правління у більшості країн світу. Її переваги полягають не лише в тому, що вона забезпечує народовладдя, дотримання прав і свобод громадян, захист і збереження людської гідності, проголошення загальносоціальних цінностей (свобода, справедливість, рівність), але й сприяє ефективному розвитку самого суспільства. Оскільки реалізація цих відносин на практиці не можлива без їх відповідного правового регулювання, то актуальним постає питання впливу демократії на функціонування права.

Демократія має давню історію, демократичні форми організації суспільства сягають додержавного минулого родового ладу. Деякі вчені переконані, що одним з вагомих чинників антропогенезу, виникнення всього людського є демократія, оскільки вона дала поштовх розвитку рівноправного спілкування людей, власної гідності, вільного мислення, самосвідомості, індивідуальної відповідальності.

У західній юридичній науці виникнення демократії асоціюється з містами-державами (полісами) Древньої Греції. Це була система прямого правління, за якої народ, а саме, сукупність вільних громадян, був ніби своєрідним законодавцем, а система представництва була відсутня [3]. У давніх демократичних містах-полісах кожен громадянин мав право брати участь у прийнятті рішень, які мали відношення до його життєдіяльності. Протягом свого життя кожен громадянин хоча б раз мав можливість отримати виборну посаду з числа тих, що існували в місті-державі [7, с. 22]. Така можливість існувала, оскільки жереб був основним способом вибору на посади, і всі громадяни, які володіли виборчими правами, мали рівні шанси бути обраними.

Пряма демократія Античності передбачала, що всі важливі рішення приймав народ (народні збори). Для того щоб пряма демократія могла функціонувати, а народні збори виконувати роль найвищого органу влади, необхідним було чітке визначення і

неухильне дотримання основоположних принципів. Головним для греків було те, що вони (як вважали самі) жили в умовах свободи і рівності. Формами прояву свободи в умовах демократичної держави були два основні принципи: «ісономія» (принцип політичної рівності громадян, можливість кожного використовувати свої політичні права) та «ісегорія» (рівність мови, рівне право на свободу слова, висловлення своєї думки) [6, с. 50]. Всі громадяни, незалежно від майнового стану, володіли однаковими політичними правами.

В період Античності виникла й інша форма демократії – представницька. Так, Стародавній Рим сформувався шляхом насильницького повалення царської влади. Царська влада перетворилась у владу від імені народу, яку здійснює оптиматія (аристократія). Отже, після повалення останнього царя влада перейшла до найкращих (оптиматів чи патриціїв), що повинні були піклуватися про громадян, які не мали відповідних чеснот. Рання Римська республіка являє собою першу представницьку демократію, де влада здійснювалася від імені народу його найкращими представниками (оптиматами). Пізніше відбулося зрівняння в правах патриціїв та плебеїв (існував майновий, родовий, правовий ценз) щодо набуття громадянами політичних прав (обрання на посади в магістраті чи набуття статусу сенатора чи консула) [5, с. 196].

У Середньовіччі демократія розвивалась у формі народних зборів феодального і феодально-теократичного типу. Під впливом християнства утвердилися ідеї про те, що завдання монарха і влади служити своєму народу, вони не вправі порушувати закони, які, в свою чергу, випливають із Божественних заповідей, моралі, традицій і природних прав людини.

Сучасні демократичні системи беруть свій початок від форм правління, що виникли наприкінці XVIII–XIX століть під прямим і різнобічним впливом лібералізму. У XVIII столітті французькі філософи більш детально розглядали участь народу в управлінні державними справами. Ш. Монтеск'є вважав, що народ має право видавати закони держави. На його думку, народ повинен самостійно робити все те, що він узмозі робити добре, а іншу частину своєї влади – повинен передати уповноваженим [1, с. 28]. Тобто, у даному випадку простежується певний відхід від представницької демократії і перевага надається безпосередній. Також філософ наполягав на тому, що народ не може приймати важливих для держави рішень, а представники народу є більш компетентними.

Ж.-Ж. Руссо в свою чергу вважав, що демократія можлива лише у вигляді прямого народовладдя, що об'єднує законодавчу і виконавчу сфери. На думку філософа, закони є проявом «загальної волі». Отже, народ повинен бути творцем законів, яких він сам дотримується. Загальна воля для того, щоб справді бути загальною, повинна виникати зі «всіх» і вже тоді стосуватися «всіх». Тому обранці народу не можуть його представляти, вони є тільки його довіреними особами і не можуть нічого вирішувати остаточно. І коли народ законним шляхом об'єднався і склав «самодержавну сукупність громадян», припиняється будь-яка правомочна діяльність уряду, оскільки, де присутній той, що сам себе представляє, представників вже не існує [8]. Таким чином, Ж.-Ж. Руссо розробив концепцію народного суверенітету.

Формування основ сучасної демократії відбувалося в Новий час у контексті еволюції ідей свободи особистості, громадянського суспільства, народного суверенітету, національної держави тощо, коли феодальні хартії і вольності змінюють законодавчі механізми обмеження одноосібної влади монарха. Основоположне значення для формування й утвердження сучасної демократії має проголошена ідея про вроджені, невідчужувані права кожної людини на життя, свободу, гідність, недоторканність і безпеку, опір пригніченню тощо [4, с. 7]. Крім того, у сучасній демократії (на відміну від античної) політичні права доповнюються соціальними правами, які передбачають надання всім членам суспільства визначеного законодавством мінімуму соціальних благ.

Водночас, не буде перебільшенням стверджувати, що сучасна зарубіжна концепція демократії дедалі більше рухається у напрямі розроблення такої правової моделі, яка б дозволила максимально наблизити поняття демократії до притаманних праву універсальних цінностей. В цьому плані право і правова система осмислюються вже не як засоби чи інструменти, що забезпечують появу і функціонування властивих для демократичної держави інститутів, а як невід'ємні складові і водночас умови розвитку демократії. При цьому і сама демократія характеризується не тільки як один з існуючих політичних режимів поряд з іншими, але й як суспільно-політичне середовище, в якому відбуваються органічний розвиток і функціонування права; як необхідний контекст, в якому право реалізується як вища цінність, що детермінує життя і діяльність усіх без винятку учасників правових відносин [2, с. 8-9]. Отже, демократія створює умови для реалізації народовладдя,

функціонування права, проголошення його найвищою соціальною цінністю у вигляді індивідуальних прав та свобод людини, плюралізму в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

Відтак, функціонування принципу демократизму як способу досягнення поставлених цілей можливе в умовах демократії. Принцип демократизму безпосередньо пов'язаний із народовладдям, коли вищим джерелом влади є народ, який здійснює її через органи державної влади та органи місцевого самоврядування з метою охорони прав і законних інтересів громадян (зміст демократії). При цьому держава з одного боку повинна створити умови для участі населення в управлінні справами держави, а з іншого закріпити в юридичних нормах правовий статус людини, захистити її права і свободи. А це в свою чергу формує зміст принципу демократизму.

Сьогодні демократія є своєрідним середовищем в якому право реалізується як найвища цінність у вигляді природних невідчужуваних прав людини. Її ідеї стають основоположними у побудові правової держави та громадянського суспільства, гарантуванні та реальному забезпеченні прав і свобод людини. Демократія потребує запровадження ефективного механізму взаємодії держави з інститутами громадянського суспільства, обмеження державної влади правами та свободами людини тощо. Це є завданням принципу демократизму, який виявляється в обов'язковій легітимації державної влади, тобто приведенні її змісту відповідно до суспільних ідеалів, цінностей, ідей. Він передбачає участь громадян у забезпеченні широти, непохитності та гарантованості прав і свобод людини, відшукуванні найбільш оптимальних шляхів вирішення конфліктів між державою і суспільством.

Список використаних джерел:

1. Астапова Т.О. Історичний розвиток форм народовладдя / Т.О. Астапова // Теорія та практика державного управління. – 2011. – Вип. 4(35). – С. 28-34.
2. Демократія та право: проблеми взаємовпливу і взаємозалежності: Матеріали міжнар. наук. конф. (26 жовт. 2007 р., м. Київ) ; За ред. акад. АПрН України О.В. Скрипнюка. – Х.: Право, 2008. – 296 с.
3. Історія розвитку демократії та становлення демократії сучасної держави. – Режим доступу : <http://book.li.org.ua/ua/map/r14/141/>
4. Кальниш Ю.Г. Пряма демократія в Україні: історичні традиції та перспективи розвитку / Ю.Г. Кальниш // Стратегічні пріоритети, № 4(9), 2008. – С. 5–15.

5. Костюк О.В. Перспективи демократії в контексті сучасних світових соціально-політичних процесів / О.В. Костюк // Науковий вісник НУБіП України. – 2010. – № 150. – С. 194–202.

6. Маринович Л.П. Античная и современная демократия : новые подходы к сопоставлению: учебное пособие / Л.П. Маринович. – М.: КДУ, 2007. – 212 с.

7. Основи демократії. Навчальний посібник / За заг. ред. А. Колодій. – К., 2004. – 684 с.

8. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре, или принципы политического права / Ж.-Ж. Руссо // Трактаты. – М., 1969. – 200 с.